

Steven Pinker “Ons betere ik; waarom de mens steeds minder geweld gebruikt”, 2011
Amsterdam (Uitg. Contact, vert. van The better angles of our nature. Why violence declined, 2011)

Een van de beste wetenschappelijke werken ooit gelezen. Steven Pinker dacht, net als bijna iedereen, dat we in een gewelddadige wereld leven met al die smerige oorlogen, burgeroorlogen, bendegeweld, wapengeweld, afrekeningen. Maar deskundigen wezen hem op gevaar van oververtegenwoordiging van geweld in (internet)nieuws, eigenlijk is sinds 15^e eeuw het aantal geweldsdoden per jaar (uitgedrukt in aantal doden per 100.000 mensen) gestaag gedaald en leven we nu in de meest vredelievende eeuw ooit in de gehele geschiedenis van de mensheid. Steven Pinker kon dit niet geloven, maar zag enkele statistieken die daadwerkelijk die richting op wezen, werd toen zo gedreven door het onderwerp dat hij een jaar sabattical nam en dook in de cijfers, mogelijke oorzaken en (historische en psychologische) verklaringen. Met als uiteindelijk dit resultaat, een omvangrijke studie van 960 bladzijden plus nog eens 150 bladzijden noten en bibliografie.

In het eerste hoofdstuk loopt Steven Pinker door de geschiedenis heen en laat aan de hand van archeologie (bij vondsten van prehistorische graven kan je door onderzoek van skeletten de doodsoorzaken achterhalen, bijna 30% van de doden hebben fatale (hoofd)wonden), bijbelstudie en documenten zien hoe gewelddadig het toen toeling. Bij statenloze jager/verzamelaarstammen (antropologische studies eind 19^e eeuw, begin 20^e eeuw, wereldwijd) kom je op 1000 oorlogsdoden per jaar per 100.000 bewoners; wereldwijd nu (2005) kom je uit op 4 oorlogsdoden per 100.000 aardbewoners. [TH: een recente studie van antropoloog Robert Walker (NRC 6 oktober 2012, bron septembernummer van blad Evolution and Human Behavior) geeft aan dat 30 % van de volwassenen in indiaanse gemeenschappen van Amazonegebied door geweld zijn omgekomen, Belangrijkste motieven waren wraak, jaloezie om vrouwen, roof van vrouwen/kinderen, preventieve aanval, diefstal (in deze volgorde)] Het aantal geweldsdoden neemt tot 1500 al iets af doordat door staatsvorming veel minder stammenstrijd plaatsvond, omdat stammen (=dorpen/steden) opgingen in grotere staatkundige eenheden. Maar het aantal terechtstellingen (doodstraf ook voor hekserij, ketterij, kleinere vergrijpen), moorden (er was geen politie, er was geen straatverlichting), wraak/eerwraak, boven de wet staande adel etc., zorgden nog steeds voor een hoog aantal geweldsdoden.

Na 1500 zien we naast de staatsvorming, die dus al een positieve druk had op aantal geweldsdoden dat het beschavingsproces zijn werking ging doen. Hier leunt Steven Pinker zwaar op het civilisatieproces van Norbert Elias. Deze Duits/Nederlandse socioloog toonde op basis van studie van tientallen etiquetteboeken (plus studie schilderijen en literatuur) aan dat in Europa men steeds beschaafder met elkaar om begon te gaan. Men begon rekening met elkaar te houden, want dat doe je als je bijvoorbeeld netter aan tafel gaat eten, je gaat met mes en vork eten omdat je rekening wilt houden met de disgenoten. Deze golf aan empathie verplaatste zich van eetgewoonten naar vele andere omgangsvormen, en van adel naar middenklasse en weer verder dalend naar lagere klassen (wel een proces van eeuwen). En deze beschavingsoffensief, waarschijnlijk versterkt door in Europa enorme toename van alfabetisering en belezenheid (= lezen is steeds betere inzicht krijgen in de medemens) zorgde er langzaam ook voor dat onmenselijke handelingen als martelingen, harde straffen steeds meer in de verdomhoek komen [TH: voor mij als aankomend docent Nederlands een extra stimulans om leerlingen tot lezen aan te zetten, lezen maakt van je een medemens.] Kijk je in die periode naar de moordcijfers in West-Europa dan dalen ze van 80 moorden per 100.000 bewoners in 1500 naar 1 per 100.000 bewoners in 2000! Het beschavingsproces heeft allerlei wetten

en instituten gebracht: onafhankelijke rechters, strafboeken die voor iedereen gelden (beteugeling adel!, beteugeling (eer)wraak), politie (= monopolisering van geweld door de staat!) Opvallend is dat het beschavingsproces in de steden sterker invloed heeft dan op platteland, waarschijnlijk doordat in de steden de instituten beter werken? In hoofdstuk 3 wordt dit veel verder uitgesponnen, met bijzondere aandacht voor Verenigde Staten. En met extra aandacht voor de jaren zestig, de bloemenrevolutie (hippies, vrijheid-blijheid) heeft voor een opleving van geweldcijfers gezorgd!! Het civilisatieproces van Elias had dit kunnen voorspellen: het individualisme/egoïsme van de jaren zestig zorgde voor verruwing van de omgangsvormen (= omkering van beschavingsproces) dus voor minder empathie dus voor meer geweld. Een plausibele verklaring.

Hoofdstuk 4, de humanitaire revolutie, gaat dieper in op de juridisering van de maatschappij, gevoed door toenemende aandacht voor effecten straf op de mens. De mens komt steeds meer in het middelpunt te staan. Gaandeweg kijken we anders aan tegen hekserij, andersgelovigen, lijfstraffen, slavernij, marteling, doodstraf. Zelfs politiek geweld wordt langzamerhand beteugeld [TH: maar wel verrassend traag, wat werd er in de 20^e eeuw nog veel geweld gebruikt in politieke campagnes, en echt niet alleen in Duitsland!] De belangrijkste drijfveer voor de humanisering is de alfabetisering en de toenemende welvaart.

Hoofdstuk 5 (titel De Lange Vrede) beschrijft de oorlogsvoering in Europa in periode 1600 – 1950. Wij beschouwen de 20^e eeuw met haar twee wereldoorlogen en Mao's politiek bewind (met onder andere een enorme hongersnood) tot een van de gewelddadigste eeuwen ooit. Op bladzijde 280/281 staat een overzicht van de 21 allergrootste door de mens veroorzaakte rampen, op 1 en 2 staat WO2 en Mao. Maar in dat overzicht staat ook het relatief aantal doden (afgezet tegen wereldbevolking). Dan staat de 8^e eeuwse An-Lushan revolutie op 1 en de Mongoolse veroveringstochten in 13^e eeuw op 2 (en WO2 op 9^e plaats). We zien in Europa na 1648 (Vrede van Munster, vrede na 30 jaar zeer smerige godsdienstoorlogen) juist steeds meer interstatelijk overleg en zelfs oorlogsrecht waarin de burgers steeds beter beschermd worden. Er kwamen steeds meer democratieën, een democratie besluit bij lange niet zo snel tot oorlogsvoering. En de handel nam steeds meer toe, handelaren willen ook veel liever geen oorlog.

Hoofdstuk 6, de Nieuwe Vrede gaat over de laatste vijftig jaar. De attitude tegenover oorlog is veranderd. Mede door Verenigde Naties, mede door EU zijn er steeds minder oorlogen tussen landen. Ook anderssoortige conflicten nemen af, het aantal doden door terrorisme neemt gestaag af. Sinds de val van de muur ook het aantal burgeroorlogen (blijkbaar werden veel burgeroorlogen gevoed door rivaliteit VS-USSR). De gestegen welvaart heeft hier zeker een positieve invloed op gehad. Maar ook de vele bilaterale verdragen, en de globalisering (nogmaals, landen die veel handel uitwisselen willen liever niet meer met elkaar vechten, er staat te veel op het spel).

Hoofdstuk 7 gaat dieper in op allerlei rechtenontwikkelingen. Het beschermen van de zwakkeren in de maatschappij, in gang gezet door de Verlichting, gaat alsmaar door. Tot en met de 19^e eeuw werkt de staat aan gelijkheid in strafrecht, in 20 eeuw komen de vrouwenrechten, de rechten van het kind, de rechten voor de minderheden en nu ook nog de rechten voor de dieren. En met al die rechten wordt het geweld tegen vrouwen, tegen kinderen, tegen minderheden en ook tegen dieren steeds meer ingedamd. Het zichtbaar geweld in de maatschappij verdwijnt gestaag. Elk geweld is alleen nog maar zinloos.

Hoofdstuk 8 probeert een verklaring te geven voor de menselijke 'drang' naar geweld, wat zijn de psychologische oorzaken van geweldsuitbarstingen. Wat zijn onze innerlijke demonen? Die zijn er beslist, wij hebben maar weinig nodig om zeer gewelddadige fantasieën op te roepen. We hebben dus allerlei instituties en conventies nodig om te voorkomen dat we die fantasieën ook daadwerkelijk tot uitvoering te brengen. De socialisering is dan ook nuttig en nodig. En als die laag beschaving wegvalt, ja, dan kan iedereen heel erg gek gaan doen.

Hoofdstuk 9 (Goede engelen) laat echter zien dat we veel goeds hebben opgebouwd, om onze impulsen te onderdrukken. Empathie hebben we al genoemd. Maar onze opvoeding leert ons ook tot zelfbeheersing, door zelfbeheersing bouwen we aan onze toekomst. Niet alleen door te sparen (=investeren) maar met zelfbeheersing voorkomen we ook geweld, en geweld per definitie tot verlies (= inkomensverlies door straf, inkomensverlies door ziekteverlof). En verder hebben we gebouwd aan moraliteit, hiermee beperken we zowel onze eigen impulsen als die van anderen.

Hoofdstuk 10 sluit af met een voorzichtige doorkijk naar de toekomst. Zet de mensheid door met daling van geweldstoepassing? De tekenen wijzen er wel op. Er komen steeds meer VN-vredesoperaties. Er komen steeds meer handelsverdragen. Er komen ook meer democratieën. De welvaart neemt overal toe, ook in Afrika! Dictators krijgen het steeds moeilijker en moeten veel vaker verantwoording afleggen.

Kortom, een fascinerend boek, en een compleet boek. Niet alleen een duizelingwekkend hoeveelheid cijfers om de daling van geweld aan te tonen. Nee, ook nog een uitputtende beschouwing over oorzaken en verklaringen. Ik was eerst van plan rond dit boek een website te beginnen met nog veel meer publicaties die laten zien dat we nu in de best denkbare tijd leven. Dat gezeur om 'toen was het beter', echt klinkklare onzin. Er is niet alleen veel minder geweld, er is veel meer welvaart, we leven veel langer, er zijn nog nooit zoveel mensen op aarde geweest, nog nooit zo weinig honger (niet alleen relatief, ook absoluut). Maar ja, tijd.

Ton Hermens, november 2012